

СТАН РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНИЦЬКОЇ ІДЕОЛОГІЇ ПЕРІОДУ УНР

У даній статті зроблено спробу показати стан розвитку державницької ідеології в процесі державного будівництва періоду УНР. Особлива увага приділена причинам, що перешкодили утвердженню як державної ідеології, так і державотворчої ролі УНР. Зокрема, відзначено доволі деструктивну роль соціалістичних ідей у цьому процесі.

Ключові слова: державне будівництво, ідеологія, Українська Народна Республіка, соціалістична ідея.

В данной статье сделана попытка показать состояние развития государственной идеологии в процессе государственного строительства периода УНР. Особое внимание уделено причинам, которые препятствовали утверждению как государственной идеологии, так и роли УНР в укреплении государственности. В частности, отмечена достаточно деструктивная роль социалистических идей в этом процессе.

Ключевые слова: государственное строительство, идеология, Украинская Народная Республика, социалистическая идея.

In given article tries to show a condition of development of the state ideology during the state construction of period UNR. The special attention is given to the reasons which interfered with the statement, both to the state ideology, and role UHP in strengthening statehood. In particular destructive enough role of socialist ideas in this process is marked.

Key words: the state construction, ideology, the Ukrainian National Republic, socialist idea.

Процес державного будівництва періоду УНР мав доволі складний і суперечливий характер. Причини цього були різнопланові, але домінуючою слід вважати відсутність дієвої, консолідуючої народ державницької ідеології. Існуючі на той час ідеологічні концепції досить часто не лише не сприяли розвою УНР, а й іноді перешкоджали цьому. Зазначена проблема зберігає значну актуальність і в наш час, оскільки сучасний стан державотворення має загалом таку ж ідеологічну недосконалість.

Незважаючи на велику кількість видань, присвячених історії УНР, питання її ідеології розглядається лише в окремих працях. Зокрема, слід назвати роботи М. Грушевського [1; 2], В. Винниченка [3], Л. Винара [4; 5], Т. Гунчака [6], В.Ф. Солдатенка [7], В.Ф. Шевченка [8], І. Нагаєвського [9] та ін. Однак варто зазначити, що дана тема загалом ще залишається недостатньо дослідженою.

Однією з головних проблем на початку державотворення доби Центральної Ради була відсутність державницької ідеології. Так, В. Винниченко визнавав, що в 1917 році метою лідерів Центральної Ради було відродження української

національності та пробудження серед народу національної гідності. У той час як ідея української державності залишалася другорядною [10]. При цьому відверто просоціалістичні настрої керівників Центральної Ради призвели до низки популістських кроків. Насамперед це стосується проголошення III Універсалу, у тексті котрого йшлося про ліквідацію приватної власності на землю та її націоналізацію без чітко визначених механізмів [11]. Це спричинило певну ланцюгову реакцію, зокрема, негативне сприйняття дій Центральної Ради з боку заможних селян, духовенства тощо. Незважаючи на те, що секретар земельних справ звернувся до народу із закликом, пояснюючи, що власників землі, які мають менше 50 десятин, не слід націоналізувати, а справа всіх інших земель буде вирішена на Українських Установчих Зборах. Однак процес «поділу десятин» вже розпочався невідворотно. І до нього масово долучалися військові дезертири. Незважаючи на наявність великої кількості українізованих полків, що поверталися з фронту, представники Центральної Ради не поспішали формувати з них українську армію, натомість по кілька днів утримуючи фронтові частини під карантинном у

холодних вагонах, практично без їжі [12]. Це, у свою чергу, сприяло не посиленню патріотизму серед вояків, а бажанню долучитися до «ділення десятин».

Проблема армії стала однією з найгостріших не лише для ідеології Центральної Ради, а зрештою й для її долі. Розглядаючи державу як синонім імперіалізму й насильства, М. Грушевський вважав, що армія є знаряддям державного примусу і пережитком старого режиму, а, відповідно, в умовах соціалістичного ладу має бути замінена міліцією [13]. Забігаючи наперед, слід зауважити, що російські більшовики, сповідуючи аналогічну ідеологію, власну армію лише посилювали, використовували її для знищення Центральної Ради.

Із 19 партій, що діяли в УЦР, 17 були прибічниками соціалістичної ідеї. Соціалістичний лад розглядався як стан реального народовладдя, де б забезпечувались державна незалежність України, національне відродження, права людини тощо. «Я демократ і соціаліст», – неодноразово заявляв М. Грушевський [14].

Сам факт проголошення III Універсалу Української Центральної Ради був безпосередньо зумовлений резолюціями 3-го Всеукраїнського військового з'їзду, що відбувався з 2 по 12 листопада (за новим стилем) 1917 року в Києві, і де, серед іншого, йшлося: «...вимагати від свого найвищого революційного органу – Центральної Ради – негайного оголошення української демократичної республіки в етнографічних межах України» [15]. Симптоматично, що Українська народна республіка була приречена вже з часу проголошення III Універсалу Центральної Ради, тобто з моменту свого утворення, оскільки в його тексті йшлося про намір перебувати у федеративному союзі з Росією. Цим самим було перекреслено історичний шанс проголошення УНР самостійною державою та початку державного будівництва. Цим і скористалися більшовики, які після захоплення влади в цей же час у Росії почали розробляти детальний план окупації України.

У подальших планах експансії російських комуністів на Західну Європу, Україна розглядалася як економічна база та стратегічний пункт для поширення російського імперіалізму. Ленін і Сталін добре розуміли, що, втративши Україну, Росія перестане бути загрозою для Європи. Без України Росія могла бути тільки незначною східно-європейсько-азіатською потугою. І тому Ленін і Сталін не перебирали, якими методами знищити ідею свободи України ще в зародку [16].

А. Каппелер звернув увагу на те, що ленінська партія підпорядкувала право націй на самовизначення принципів класової боротьби. Вона хотіла мати централізовану державу та монополію на владу. Після невдалої спроби перевороту в Києві на початку грудня 1917 року більшовики створили в Харкові український радянський уряд і розпочали військову окупацію України [17].

Логіка розвитку національно-визвольного руху призвела до того, що політичні партії України все

більше усвідомлювали важливість Українських Установчих Зборів. Але українські соціалісти, через ідеологічні протиріччя, напередодні виборів до Українських Установчих зборів не створили єдиного фронту. У свою чергу, крах надій на демократичний розвиток Росії зумовив зміну ставлення українських соціалістів до питання незалежності України. Агресія більшовицької Росії та обставини міжнародного життя прискорили реалізацію українськими соціалістами ідеї самостійної України, котра була проголошена IV Універсалом Центральної Ради від 22 січня 1918 року [18]. Зміцнення своїх позицій Центральна Рада здійснювала поряд із формуванням демократичного суспільства. Відчуваючи всезагальну підтримку українського народу, у подальшому Рада вважала себе оберегом прав українського народу, а IV Універсал взагалі визнає владу народу України.

Досліджуючи роботу Центральної Ради, слід підмітити й певні її помилки. Вона була лише тимчасовим органом, що не мав повноцінного територіального представництва, тобто ця проблема стала осередком всіх подальших негараздів для М.С. Грушевського, який очолював Центральну Раду до останніх днів її існування. Слід зауважити, що тривалий час М. Грушевський перебував на позиціях автономізму, згодом він твердив, що серед українців існувало переконання в неминучій потребі забезпечити українському народу державне право у федеративній Російській державі, а як ні, то повну незалежність Україні [19]. Таким чином, Грушевський не зміг проявити себе послідовним поборником незалежності України в 1917 році, тобто в той час, коли нагальною була проблема формування власної армії та правоохоронних органів. У результаті час було втрачено, і проголошення незалежності в січні 1918 року було запізнілим актом.

22 січня IV Універсал Центральної Ради сповістив, що «віднині УНР стає самостійною, не від кого незалежною державою». Зрозуміло були й інші чинники (конфлікт з Раднаркомом, проблеми міжнародного визнання), які зумовили рішучий поворот до повної незалежності, однак з точки зору еволюції «чистих» державних форм, цей шлях є закономірним.

Особливе місце в структурі вищих органів УНР займала Центральна Рада. У III Універсалі міститься конструкція, згідно з якою Центральна Рада поставлена Українським народом «разом з братніми народами України ... берегти права, здобуті боротьбою», а в IV Універсалі сказано: «Ми, Українська Центральна Рада, представниця робочого народу – селян, робітників і солдатів». У деклараціях Генерального Секретаріату вживаються правові означення Центральної Ради: «законодавчий орган», «представницький орган», «нареншт», «революційний демократичний парламент». Л. Винар зауважив, що з прийняттям IV Універсалу Центральної Ради залишалися чинними ідеологічні основи першого етапу

державного будівництва. Однак цей процес мав вже дещо іншу політичну орієнтацію, базовану на реальному самовизначенні українського народу та більш активному державотворенні [20].

На початку 1918 року М.С. Грушевський все більшою мірою підходить до усвідомлення необхідності закріплення самостійності й незалежності Української республіки, досягнення соборності українських земель [21]. Закликаючи до об'єднання всіх патріотів України, голова Центральної Ради при цьому сприяв розвитку державної ідеології, котра б консолідувала націю.

Значним, щоправда запізним, чинником формування державної ідеології УНР стала її Конституція, прийнята Українською Центральною Радою на її останній сесії 29 квітня 1918 року [22]. Конституцією Україна проголошувалася суверенною демократичною парламентською республікою, у якій громадянам гарантуються широкі права та свободи.

Гетьманський переворот не дав змоги увійти цій Конституції, як й іншим законам, у дію. Але ці акти залишились в історії як приклад мужності та послідовності у відстоюванні прав українського народу [23].

У період розвою УНР М. Грушевський репрезентував демократично-республіканські державницькі концепції, котрі йшли врозріз із державницькими концепціями представників українського монархізму та української гетьманської держави. Всі вони віддзеркалювали тогочасну державницьку ідеологію й державницькі

домагання українського народу. Боротьба республіканців і гетьманців у ідеологічній площині, а також у конкретних питаннях відновлення та закріплення української державності мала місце протягом 1918 року й у пізніші роки [24].

У 1919 році ідеологія Української Народної Республіки виразно стала на ґрунт «європейської демократії», тобто буржуазної. Це був процес переродження УНР з революційної в дрібно-буржуазну інституцію [25].

Загалом слід підсумувати, що протягом періоду існування Української Народної Республіки так і не було сформовано державницьку ідеологію. Незважаючи на низку причин об'єктивного характеру такого становища (слабкість українського національного руху внаслідок тривалої русифікації, доволі низький рівень національного самоусвідомлення серед українців, значне поширення соціалістичних ідей тощо), існували й певні суб'єктивні чинники, котрі перешкождали становленню державної ідеології УНР. Насамперед це стосується захоплення соціалістичними ідеями серед багатьох лідерів УНР, які довгий час не розуміли справжніх перспектив національного державотворення, а тому, значною мірою, і був згаяний дорогоцінний час для цього.

У подальшому процесі дослідження даної теми варто більш ґрунтовно проаналізувати провідні ідеологічні концепції цього періоду включно з ідеологіями анархістів, самостійників, монархістів, більшовиків тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грушевський М.С. В огні й бурі / М.С. Грушевський: Твори у 50 т. – Т. 4, кн. 1. – Львів: Світ, 2002. – 432 с.
2. Грушевський М.С. На порозі Нової України. Статті і джерельні матеріали / М.С. Грушевський / За ред. Л.Р. Винара. – Нью Йорк: Українське Історичне Товариство, 1992. – 278 с.
3. Винниченко В. Відродження нації / В. Винниченко. – К.: Політвидав України, 1990. – Ч. 1. – 349 с.
4. Винар Л. Третій Універсал УЦ Ради: введення / Л. Винар // Державний центр Української народної республіки в екзилі: Статті і матеріали / За ред. Л. Винара і Н. Пазуняк. – Філадельфія; Київ; Вашингтон. Фундація Родини Фещенко-Чопівських, 1993. – С. 283, 284.
5. Винар Л. Українська Центральна Рада і відродження української державності / Л. Винар // Там само. – С. 51-63.
6. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття: Нариси політичної історії / Т. Гунчак. – К.: Либідь, 1993. – 288 с.
7. Солдатенко В.Ф. Українська революція. Історичний нарис: Монографія / В.Ф. Солдатенко. – К.: Либідь, 1999. – 976 с.
8. Шевченко В.Ф. Українська Центральна Рада та відновлення державності нашого народу / В.Ф. Шевченко // Науковий вісник Української академії внутрішніх справ. – 1997. – № 2. – С. 22-31.
9. Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття. – К.: Український письменник, 1994. – 413 с.
10. Винниченко В. Вказ. праця. – Ч. 1. – С. 256, 257.
11. Третій Універсал Української Центральної Ради // Державний центр Української народної республіки в екзилі. – С. 280.
12. Нагаєвський І. Вказ. праця. – С. 91.
13. Грушевський М.С. На порозі Нової України. – С. 50, 51.
14. Шевченко В.Ф. Українська Центральна Рада. – С. 30.
15. Винар Л. Третій Універсал УЦ Ради... – С. 283.
16. Пап М. Війна між Росією та Україною у 1917-1919 рр. / М. Пап // Державний центр Української народної республіки в екзилі. – С. 230, 231.
17. Каппелер А. Мала історія України / А. Каппелер / Пер. з нім. – К.: «К.І.С.», 2007. – С. 147, 148.
18. Демянко О.М. Політичні партії в Україні в 1917 році / О.М. Демянко // Науковий вісник Української академії внутрішніх справ. – 1997. – № 2. – С. 37.

19. Гунчак Т. Вказ. праця. – С. 84.
20. Винар Л. Українська Центральна Рада і відродження української державності / Л. Винар // Державний центр Української народної республіки в екзил. – С. 58, 59.
21. Грушевський М.С. В огні й бурі. – С. 110, 111.
22. Див.: Конституція Української Народньої Республіки // Державний центр Української народної республіки в екзилі. – С. 295-306.
23. Шевченко В. Політичні партії в Українській Центральній Раді / В. Шевченко // Українська Центральна Рада: поступ націєтворення та державобудівництва. – К.: Українська видавнича спілка, 2002. – С. 235.
24. Винар Л. Силуети епох. Історичні розвідки / Л. Винар. – Дрогобич: Відродження, 1992. – С. 115, 116.
25. Солдатенко В.Ф. Вказ. праця. – С. 725.

Рецензенти: д.і.н., проф. П.М. Тригуб;
д.філос.н., проф. В.Л. Гавеля.

© Ситник О.М., 2009

Стаття надійшла до редколегії 26.06.2009 р.